

Spółeczny wymiar kryzysu – lekcja dla przyszłości

Wstęp

Celem pracy jest próba odpowiedzi na fundamentalne pytanie: czy zostaną wyciągnięte konstruktywne wnioski dla przyszłości z kryzysu 2008-2009, aby ograniczyć do minimum ryzyko jego powtórzenia w takiej skali i o tak brzemiennych skutkach. Kryzysy finansowe i gospodarcze występowały w przeszłości, badano ich przyczyny, stawiano różne diagnozy i stosowano środki zaradcze, a mimo tego nie udało się ich uniknąć¹. Zjawiska kryzysowe oraz ich skutki były różne w różnych krajach i w różnych okresach,² jednakże zakres i głębokość obecnego kryzysu są, porównywalne jedynie z kryzysem z lat 1929-1933. Interesującą charakterystykę kryzysów dla 66 krajów w ujęciu sekularnym, przy wyeksponowaniu takich symptomów kryzysów jak: zadłużenie zagraniczne, zadłużenie wewnętrzne, inflacja, kryzysy walutowe, przedstawili C.M. Reinhart i K.S. Rogoff w pracy *This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises*.³ Jednym z celów tego opracowania jest – jak piszą autorzy – spojrzenie na obecny kryzys z szerszej perspektywy historycznej, gdyż ekonomiści analizując zjawiska kryzysowe na ogół koncentrują się na ostatnich trzech dekadach. Warto zauważyć, że w stosunku do analizowanego przez autorów wielowiekowego okresu nastąpił istotny postęp w metodach opisu i analizy zjawisk oraz procesów występujących w gospodarce. Rozwinięta została sieć instytucji publicznych oddziałujących na gospodarkę i finanse, która powinna ograniczać skalę kryzysu.

Kryzysy finansowe i gospodarcze są zjawiskami obiektywnymi, a więc nieuniknionymi również w przyszłości. Stwierdzenie takie nie zwalnia jednak z dążenia do jak najpełniejszego rozpoznania przyczyn i mechanizmu powstania ostatniego kryzysu. Inna postawa badacza oznaczałaby akceptowanie fatalistycznego podejścia do przyszłości, zwalniałaby z obowiązku wskazania podmiotów (instytucji), które wywołały lub przyczyniły się do powstania ostatniego kryzysu. Ważna jest też metoda badania przyczyn kryzysu. Chodzi tutaj zwłaszcza o relację i zachowanie właściwych proporcji między podejściem analitycznym a podejściem syntetycznym. Temu ostatniemu podejściu bliskie jest holistyczne rozumienie kryzysów

¹ Krugman P. R., *Wracają problemy kryzysu gospodarczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

² Szczepańska O., Sotomska-Krzysztofik P., *Kryzysy finansowe w krajach skandynawskich*, Materiały i Studia, Zeszyt Nr 216, NBP, Warszawa 2007.

³ Reinhart C.M., Rogoff K.S., *This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises*, NBER Working Papers, 2008.

finansowych. Holistyczne podejście⁴ do kryzysów stwarza szansę pełnego rozpoznania przyczyn, całościowego ujęcia skutków i – wreszcie wskazania koniecznych środków ograniczania ryzyka wystąpienia następnych kryzysów. Inne podejście polegające na wybiórczej (odrębnej) analizie takich zjawisk jak powstawanie złych kredytów, pojawienie się toksycznych aktywów w bankach, utrata płynności sektora finansowego, ratowanie banków przed upadłością itd. jest ważne, ale nie wystarczające dla rozpoznania istoty kryzysu. Co więcej, poszukiwania takie prowadzą na manowce. Zrozumienie istoty kryzysu jest więc możliwe tylko wówczas, gdy analizować będziemy funkcjonowanie całego modelu społeczno-gospodarczego wraz z ideami i doktrynami, które determinują kształt tego modelu.

1. Ideowe źródła kryzysu

Rodzi się naturalne pytanie, dlaczego na taką skalę i z takimi skutkami wystąpiły zjawiska kryzysowe w latach 2008-2009. Odpowiedź wcale nie jest nazbyt skomplikowana, jeżeli uwzględnimy fakt, że ekonomia jako nauka jest nauką „miękką”. Jest ona podatna na różne – niekiedy skrajne – idee⁵. Są one przekuwane w doktryny ekonomiczne, a te z kolei stanowią podstawę wdrażania ich w życie gospodarcze i społeczne. U podłoża obecnego kryzysu leży wynaturzony neoliberalizm, w którym racjonalne argumenty na rzecz tworzenia wolności gospodarczej mieszają się z pseudo-argumentami⁶. Za wolnością gospodarczą przemawiają takie argumenty jak: rozwój przedsiębiorczości, wzrost inicjatywności, większa efektywność, szybszy rozwój gospodarki. Argumentów tych nie można kwestionować, ale rodzi się fundamentalne pytanie o granice wolności gospodarczej. Ciężar gatunkowy tego pytania jest tym większy, im bardziej złożona jest tkanka ekonomiczna, w której działa człowiek. Sfera finansowa gospodarki, która jest źródłem kryzysów, uległa właśnie dodatkowej komplikacji na skutek internacjonalizacji (globalizacji) stosunków gospodarczych. Doktryna liberalna (neoliberalna) przynosi pozytywne skutki w ograniczonym zakresie w stosunku do tradycyjnej działalności gospodarczej człowieka, a więc wytwarzania dóbr i usług zaspokajających potrzeby ludzkie. Neoliberalne koncepcje kompletnie zawodzą zaś w przypadku sektora finansowego, w ramach którego przedmiot działalności jest mało przejrzyste. Możliwość weryfikacji tych transakcji przez rynek są poważnie ograniczone, a w każdym razie wielce utrudnione. Dotyczy to zwłaszcza transakcji dokonywanych poza

⁴ W teorii i metodologii nauk społecznych prawidłowości zjawisk społecznych nie dadzą się wyprowadzić (wynioskować) z prawidłowości ich składników (W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, s.214)

⁵ Por. np. Mises L. von, *Ekonomia i Polityka*, Wydawnictwo Fijorr Publishing, Warszawa 2006 s. 59-66.

⁶ Więcej na ten temat: Harvey A., *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, New York 2005

rynkiem giełdowym.⁷ Przed nadmierną giełdizacją gospodarki w ogóle ostrzegali J. M. Keynes, który mając świeżo w pamięci krach giełdowy z 1929 roku, stwierdził: „W miarę ulepszania organizacji rynków pojawia się istotne niebezpieczeństwo, że spekulacja weźmie górę nad przedsiębiorczością.”⁸

Ze złych doświadczeń wielkiego kryzysu z lat 1929-1933 wyciągnięto w Stanach Zjednoczonych właściwe wnioski nakładając na banki ograniczenia w zakresie ryzykownych zachowań (*Glass-Steagall Act* z 1933 roku). Jednakże pod hasłami zwiększenia wolności gospodarczej, lepszej alokacji zasobów w gospodarce, zwiększenia tempa wzrostu gospodarczego itd. dokonywano w USA, w latach osiemdziesiątych XX wieku, stopniowej deregulacji rynków finansowych, co polegało m.in. na dopuszczeniu do równoczesnego prowadzenia przez banki działalności depozytowo-kredytowej i prowadzenia operacji na rynku papierów wartościowych. Rozwiązanie to stanowiło pierwszy krok w kierunku kryzysu. W latach dziewięćdziesiątych amerykańskie banki inwestycyjne wymknęły się całkowicie spod kontroli państwa oferując poza obrotem giełdowym derywaty kredytowe, które lokowano zarówno wewnątrz kraju jak i poza granicami USA. Aktywa takie znalazły się w portfelach wielu banków zarówno w Stanach Zjednoczonych jak i w bankach poza USA, głównie w Europie Zachodniej. Aktywom tym nadano nazwę toksycznych, a w gruncie rzeczy ich obecność w portfelu oznaczała bezpowrotne straty ulokowanych w nich pieniędzy. Kryzys bankowy w systemie amerykańskim rozlał się na cały świat.

Słabe strony neoliberalizmu wychodzą najostreż w warunkach kryzysu, a system wartości ulega negatywnej weryfikacji, aby nie powiedzieć kompromitacji. W sytuacjach krytycznych doktryna neoliberalna wymusza na państwie działania ratunkowe. Ratunek dla nadużywających wolności rynków finansowych ma przyjść ze strony państwa, które było i jest obiektem nieustających ataków ze strony nurtu neoliberalnego. Paradoks polega na tym, że działania ratunkowe musi podjąć państwo pozbawione w znacznym stopniu siły ekonomicznej (finansowej) pod wpływem doktryny neoliberalnej. Nieodpowiedzialne zachowanie się instytucji finansowych (zwłaszcza banków inwestycyjnych) oznacza konieczność działalności ratunkowej przy natychmiastowym zaangażowaniu bieżących środków publicznych lub (i) przyszłych środków publicznych (powiększanie długu publicznego). Problem polega jednak na tym, że współczesne państwo jest państwem

⁷ Por. *The High-Level Group on Financial Supervision in the EU chaired by Jacques de Larosière. Report*, Brussels, 25 February 2009, s. 8-15.

⁸ Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 1956, s. 483. Rozwinięcia poglądów J.M. Keynesa przedstawił T. Kowalik w: *Szkowa operacja i opcje alternatywne (w) 20 lat przemian ustroju gospodarczego Polski. Dokonania i wyzwania*, pod red. S. Owsiaaka, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010, s. 33-34.

podatkowym. Jeżeli więc w doktrynie neoliberalnej zakłada się jak najniższe podatki, to możliwości działania państwa nawet w sytuacjach stabilności systemu gospodarczego są ograniczone. Możliwości te są jeszcze mniejsze w warunkach kryzysu. Pojawia się więc fundamentalna sprzeczność między założeniami nurtu i doktryny neoliberalnej a obiektywnymi prawami funkcjonowania gospodarki kapitalistycznej.

2. Instytucjonalne źródła kryzysu

Wychodząc z założenia, że pogłębiona analiza przyczyn obecnego kryzysu jest zawarta w innych częściach pracy, ograniczymy się tylko do tych przyczyn, do których nawiążemy w naszych rozważaniach.

Do przyczyn takich zaliczyć należy zwłaszcza:

1. Deregulację w sektorze finansowym, zainicjowaną w Stanach Zjednoczonych jeszcze w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku⁹. W ślad za tym krajem poszły także niektóre kraje europejskie, zwłaszcza Wielka Brytania;

2. Wprowadzenie tzw. innowacji („wynalazków”) w sferze instrumentów finansowych, które były owocem ww. deregulacji. Chodzi tutaj zwłaszcza o derywaty kredytowe;

3. Rozwój pośredników finansowych, co związane było z innowacjami finansowymi. Rozwój doprowadził do groźnego oderwania się sfery pieniądza i – szerzej – sfery finansowej od sfery realnej gospodarki. Według szacunków McKinsey Global Institute w okresie pięciu lat poprzedzających kryzys wartość aktywów finansowych świata wzrosła ze 118 bilionów dolarów amerykańskich do 200 bilionów dolarów. Przyrostowi takiej sumy aktywów nie towarzyszył przyrost żadnych wartości realnych (zabezpieczenia pieniądza) lecz wynikał z emisji papierów wartościowych (poprawnie: bezwartościowych) oraz zapisów na kontach banków i instytucji finansowych. Dla porównania wartość światowego PKB szacuje się na 40 bilionów USD.¹⁰ Szacunki te potwierdzają dane z gospodarki amerykańskiej, która funkcjonuje w warunkach najbardziej rozwiniętych rynków finansowych. W okresie 1952 – 2009 nominalny PKB w USA wzrósł o 4000%, zaś aktywa sektora finansowego 16 000%. Wraz z deregulacją zmniejszył się udział banków w aktywach sektora finansowego. Był on w miarę stabilny w latach 1952 -1980 i stanowił około połowy wartości ich aktywów. W

⁹ Jachimek K., *Kierunki ewolucji systemu bankowego Stanów Zjednoczonych*, „Bank i Kredyt” 2004, nr 10.

¹⁰ Gruszecki T., *Dolarowa bomba*, „Gazeta Bankowa” z 16 marca 2009 r.

następnych latach udział ten systematycznie i znacząco malał i kształtował się między 20-25%.¹¹ Zjawisko to określa się mianem finansjalizacji gospodarki.¹²

4. Alienacja menedżerów w stosunku do właścicieli, która doprowadziła do utraty pełnej kontroli nad alokacją aktywów przez właścicieli.¹³ Stworzyło to warunki do podejmowania ryzykownych działań menedżerów, których celem było osiągnięcie wysokich premii, zagwarantowanych zawartymi kontraktami nawet wówczas, gdy ich zarządzanie doprowadzało instytucje finansowe do bankructwa¹⁴,

5. Osłabienie funkcji nadzorczych państwa nad bankami i instytucjami finansowymi. sprzyjało temu zjawisko specyficznych powiązań personalnych między instytucjami nadzoru a nadzorowanymi instytucjami finansowymi. U podstaw tych powiązań leżały interesy ekonomiczne (wysokie wynagrodzenia, premie i inne beneficja). Nie w pełni jest też jasna rola np. agencji ratingowych, trwałego elementu rynków finansowych, w ustalaniu pozycji finansowych danego kraju. Decyzje agencji ratingowych mogą wprowadzać dodatkowe impulsy kryzysowe, a przynajmniej destabilizujące rynki finansowe. Ostatnim tego przykładem było obniżenie ratingu Stanom Zjednoczonym, co spowodowało destabilizację na rynkach europejskich i spotkało się krytyką ze strony Komisji Europejskiej, która w swym stanowisku pokreśliła zbyt duży wpływ agencji ratingowych na rynki finansowe¹⁵

6. Skutkiem deregulacji, innowacji finansowych, alienacji menedżerów było powstanie oderwanego od sfery realnej przemysłu finansowego (*financial industry*), w skład, którego weszły banki tradycyjne, banki inwestycyjne, towarzystwa inwestycyjne, fundusze hedgingowe itp. Nad działalnością tych instytucji utracona została w znacznym stopniu kontrola instytucji publicznych.¹⁶

3. Wymierne i niewymierne skutki kryzysu

Kryzysy manifestują się różnymi objawami. Można je podzielić na wymierne i niewymierne. Wymierne polegają na załamaniu się podstawowych wielkości ekonomicznych takich jak: bezwzględny spadek produktu krajowego, spadek dochodów pracowniczych

¹¹ *Economic Report of the President transmitted to the Congress February 2010*, United States Government Printing Office, Washington 2010, p. 163-164.

¹² Por. P.H. Dembinski. *Finanse po zawale. Od euforii finansowej do gospodarczego ładu*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2011

¹³ Gadziński M., *Greenspan zwątpił w rynek*, „Gazeta Wyborcza”, 27.10.2008 r. , www.wyborcza.pl, data dostępu: 21.09.2011 r.

¹⁴ Mudel M., *Strategia wynagrodzeń, która doprowadziła do bankructwa banki z Wall Street*, http://biznes.interia.pl/raport/kryzys_w_usa/news/strategia-wynagrodzen-ktora-doprowadzila-do-bankructwa,1270095, data dostępu: 20.09.2011 r.

¹⁵ Po obniżeniu ratingu USA KE apeluje do rynków finansowych o cierpliwość, „Gazeta Prawna” z 9 sierpnia 2011 r.

¹⁶ Hosking P., *FSA chariman Lord Turner says City too big*, “The Times”, August 27, 2009, <http://business.timesonline.co.uk>, data dostępu: 20.09.2011 r.

załamanie się dochodów publicznych¹⁷, wzrost bezrobocia, wzrost inflacji, zakłócenia na rynku walutowym i inne¹⁸. Niewymierne skutki są z natury rzeczy trudne do ustalenia. Dokonują się one w sferze zaufania podmiotów gospodarczych do pieniądza i sfery finansowej. Kryzys zaufania może być groźny, gdyż może przerodzić się w panikę. Sytuacje takie zdarzały się zwłaszcza w przypadku kryzysów bankowych, rozkręcającej się spirali inflacyjnej, masowym bezrobociu itd. Kryzysy finansowe i gospodarcze nabierają wówczas wymiaru społecznego. Można byłoby przyjąć, że operacje finansowe, a ściślej rzecz biorąc machinacje finansowe, są wewnętrzną sprawą podmiotów działających w tym sektorze, gdyby nie skutki tej działalności dla realnej gospodarki¹⁹.

Powstawaniu kryzysów sprzyja cykliczność gospodarki²⁰. Jej skutkiem jest falowanie podstawowych wielkości ekonomicznych, a niewidzialna ręka rynku nie jest w stanie samoczynnie ograniczać zmienności procesów gospodarczych. W teorii ekonomii zakłada się, że wahania w cyklu koniunkturalnym są nie tylko nieuniknione, ale też i korzystne w średnim okresie, a zwłaszcza długim okresie, gdyż wywołują poprawę struktury gospodarki, zwiększają jej wewnętrzną i zewnętrzną konkurencyjność²¹. Problem jednak leży w krótkookresowych skutkach wahań (szokach) produkcji, zatrudnieniu, zwłaszcza wtedy, gdy wahania te są skutkiem nadużywania wolności gospodarczej, a działalność regulacyjna i nadzorcza państwa okazuje się nieskuteczna. Kryzysy finansowe i gospodarcze są wypadkową niesprawności mechanizmu rynkowego i zawodności państwa²². Zawodność państwa może wynikać z działalności rozbudowanej sieci instytucji, co może wywołać trudności koordynacyjne. Te z kolei mogą doprowadzić do nieskuteczności w sferze regulacyjnej i nadzorczej.

Każdy kryzys gospodarczy i finansowy wywołuje efekty redystrybucyjne w dochodach i majątku podmiotów systemu ekonomicznego. Skala i intensywność procesów redystrybucyjnych nasila się w przypadku angażowania środków publicznych. Redystrybucyjne skutki zarówno niesprawności rynku, jak i zawodność państwa są zjawiskami empirycznie potwierdzonymi, z których państwo powinno wyciągnąć należyte wnioski.²³

4. Nieodpowiedzialne zachowanie się państwa – powiększanie luki fiskalnej

¹⁷ Więcej na ten temat: Moździerz A., *Nierównowaga finansów publicznych*, PWE, Warszawa 2009.

¹⁸ *Euro area fiscal policies and the crisis*, Occasional Paper Series No 109, European Central Bank, April 2010.

¹⁹ Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 1956, s. 486

²⁰ Por. Skrzypczyński P., *Wahania aktywności gospodarczej w Polsce i w strefie euro*, Materiały i Studia, NBP, Z. nr 227, Warszawa 2008.

²¹ Por. np. Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, WN PWN, Warszawa 2000, s. 556-557.

²² Kleer J., *Między tyranią rynku a tyranią państwa*, „Polityka”, nr 45 (2166) z dnia 07.11.1998 r.

²³ *The Financial Crisis and Exit Strategies*, OECD, 2009.

Racjonalnie zachowujące się instytucje państwowe (parlament, rząd, partie polityczne) powinny być przygotowane na zmiany w cyklu koniunkturalnym i skutki zawodności instytucjonalnej, które doprowadzają do kryzysu. Przygotowanie państwa do opanowania skutków zjawisk kryzysowych sprowadza się do stworzenia bezpiecznych podstaw finansowych działania (interwencji) państwa, czyli takich, które nie spowodują pogłębienia zjawisk kryzysowych. Stworzenie finansowych podstaw działalności państwa w okresach spowolnionego (negatywnego) wzrostu gospodarczego czy zjawisk kryzysowych nie są argumentem na rzecz tworzenia jakichś nadzwyczajnych nadwyżek finansowych w budżetach narodowych (krajowych), gdyż oznaczałoby to zbędne wypychanie zasobów poza obieg gospodarczy i społeczny. Jednak ze względu na cykliczność procesów gospodarczych elementarne zasady bezpieczeństwa państwa nakazywałyby, jako wymóg minimalny, zachowanie równowagi między dochodami a wydatkami publicznymi z uwzględnieniem faz cyklu koniunkturalnego. Stanowisko takie było jeszcze przed kryzysem mocno eksponowane przez Komisję Europejską²⁴. Obecnie Unia Europejska zamierza zaostriżyć dyscyplinę fiskalną. Jeżeli równowaga w finansach publicznych jest naruszona przez wydatki przewyższające dochody w warunkach dobrej koniunktury, to takie działanie państwa trzeba ocenić jako nieodpowiedzialne. Taka polityka fiskalna stanowi załączek poważnych trudności w finansach publicznych w sytuacji, wyraźnego osłabienia tempa wzrostu gospodarczego lub ujemnego (negatywnego) wzrostu, a tym bardziej w okresie kryzysów finansowych i gospodarczych wymagających większego zaangażowania finansowego państwa w gospodarkę i działań naprawczych (ratunkowych) w sektorze finansowym.

Jeżeli przyjrzymy się kształtowaniu finansowych podstaw działalności państwa, to ogólnie rzecz biorąc, zachowanie się państwa w wielu krajach było w przeszłości dalekie od racjonalnego. Przejawem tego jest osłabianie finansowych podstaw działalności państwa na skutek świadomego ograniczania (podatków) danin publicznych. Przesłanki takiej działalności państwa mają charakter ideowy, leżący w doktrynie neoliberalnej. W doktrynie tej państwo traktowane jest jako – jak już wspomnieliśmy - podmiot ograniczający wolność gospodarczą, jako wielki marnotrawca zasobów (dochodów). Obniżanie danin publicznych wynika zresztą nie tylko z wymienionych przesłanek doktrynalnych, lecz również z

²⁴ Finanse publiczne w UGW - 2007 r. Zapewnienie skuteczności części zapobiegawczej Paktu na rzecz stabilności i wzrostu, Komunikat Komisji Parlamentu Europejskiego, do Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów oraz Europejskiego Banku Centralnego, Bruksela, dnia 13.06.2007

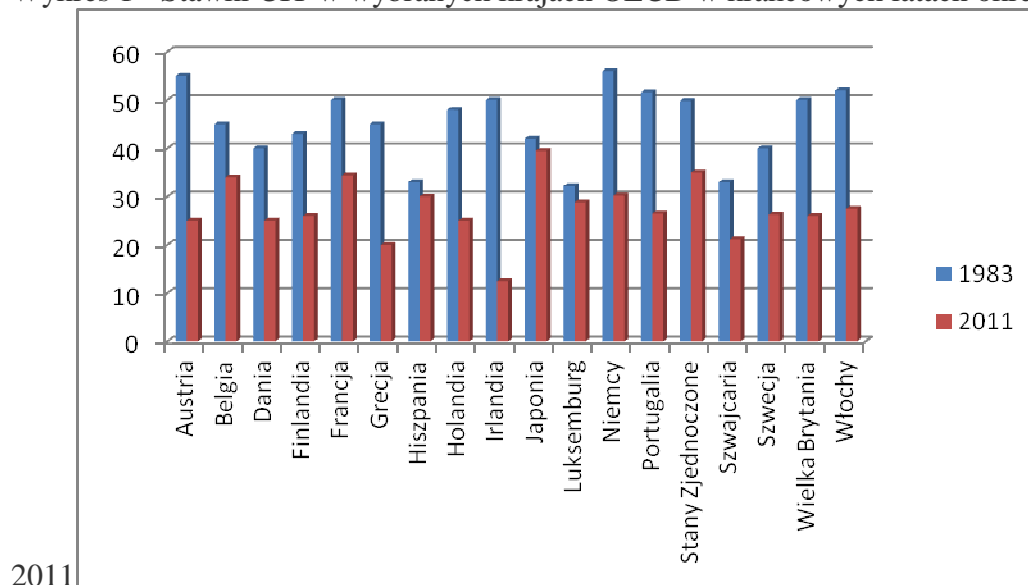
doraźnych interesów politycznych. W systemie demokratycznym interesy te wyrażają się w determinacji zdobycia i (lub) utrzymania władzy poprzez wybory parlamentarne. Podatki (daniny publiczne), a ściślej ich obniżanie stanowi atrakcyjny oręż w walce politycznej. Skutki takich decyzji schodzą na plan dalszy i ujawniają się dopiero po pewnym czasie. Charakterystyczne przy tym jest, że hałaśliwej kampanii na rzecz obniżania podatków i innych danin publicznych towarzyszą zapowiedzi (plany) ograniczania wydatków publicznych. Jednakże zamiary ograniczania wydatków pozostają najczęściej w sferze planów, gdyż dokonywanie cięć w wydatkach jest albo niemożliwe, ponieważ naruszałoby elementarne funkcje państwa, albo napotyka silny opór ze strony społeczeństwa. Procesy integracyjne i globalizacyjne zachodzące we współczesnej gospodarce są dodatkowym motywem do obniżania podatków. Stawki podatkowe i zasady obliczania podstawy opodatkowania stały się przedmiotem konkurencji między krajami. Dotyczy to zwłaszcza podatku dochodowego od osób prawnych (CIT). U podstaw konkurencji podatkowej leży zachęta dla przedsiębiorców, aby dokonywali lokalizacji działalności gospodarczej w kraju o niższych podatkach. Obniżenie podatku w jednym kraju powoduje obniżenie podatku w innym kraju (krajach), co skutkuje dalszym obniżaniem dochodów publicznych.

Na wykresie 1 przedstawione zostały różnice między stawkami CIT w krańcowych latach okresu 1983 -2011 w wybranych krajach OECD. W okresie tym nastąpiło obniżenie stawki CIT we wszystkich krajach, przy czym w niektórych z nich, obniżki te były radykalne (np. Irlandia, Austria), w niewielu krajach obniżki te były tylko nieznaczne (Hiszpania, Luksemburg). Ogólny kierunek obniżania stawek podatkowych od dochodów i zysków przedsiębiorstw jest jednak wyraźny. Na wykresie tego nie widać, ale impuls do obniżania stawek CIT w Unii Europejskiej dało przystąpienie do tego ugrupowania 10 krajów w roku 2004, wśród których znalazły się kraje postsocjalistyczne. Kraje, które dokonały radykalnych obniżek stawek CIT w roku 2004 do 19% to: Polska, Słowacja, Węgry. Republika Czeska obniżała stawkę CIT stopniowo z 31% w 2003 roku do 19% w 2009 roku. Na Węgrzech obniżka stawki CIT poszła jeszcze dalej, gdyż kraj ten zredukował stawkę CIT do 16% w roku 2004, ale podnosił ją dwukrotnie do 18% w 2007 roku i do 20% w 2009 roku.²⁵ Działalność ta spotkała się najpierw z protestem krajów starej Unii Europejskiej, ale zakończyła obniżeniem stawek także w tych krajach²⁶.

²⁵ Źródło: www.oecd.org/ctp/taxdatabase. (Data pobrania -17.09.2011)

²⁶ Jako przykład można podać następujące kraje: Hiszpania - obniżyła stawkę CIT z 35% w roku 2006 do 30% w roku 2008 i utrzymuje ją nadal; Włochy - obniżyły stawkę CIT z 33% w roku 2007 do 27,5% w roku 2008 i utrzymują ją w latach następnych; Niemcy – z 38,9% w roku 2007 do 30,18% w roku 2008 (Źródło: www.oecd.org/ctp/taxdatabase. Data pobrania -17.09.2011)

Wykres 1 - Stawki CIT w wybranych krajach OECD w krańcowych latach okresu 1983-

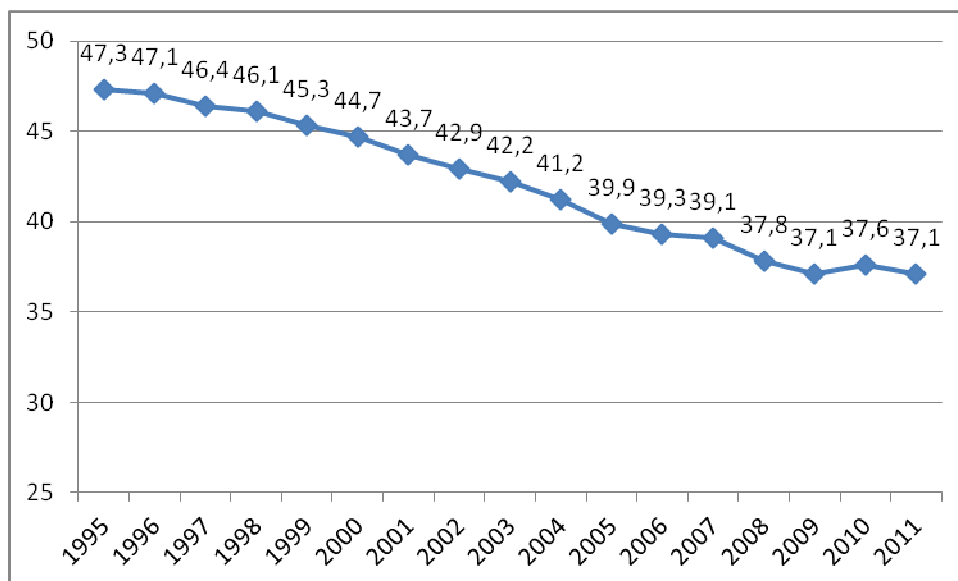

Źródło: www.oecd.org/ctp/taxdatabase. Data pobrania -17.09.2011

Tendencja do obniżenia stawek podatkowych jest zauważalna także w odniesieniu do podatku dochodowego od osób fizycznych. Tendencji tej towarzyszy spłaszczenie skal podatkowych, albo przejście na podatek liniowy. Te działania państwa mają swoje uzasadnienie także w neoliberalnej doktrynie ekonomicznej, są skutkiem działalności grup nacisków. Dowodem na to jest ewolucja (obniżanie) maksymalnych stawek podatkowych. Na wykresie 2 przedstawiono ewolucję uśrednionej maksymalnej stawki podatkowej od dochodów osobistych (PIT) w krajach Unii Europejskiej. Trzeba jednak dodać, że niektóre kraje Unii Europejskiej poszły jeszcze dalej, gdyż ustanowiły jedną niską stawkę, czyli tzw. podatek liniowy (Irlandia, Słowacja, kraje nadbałtyckie). W obserwowanym okresie 1995 – 2011 przeciętne obciążenie dochodów z tytułu CIT zmniejszyło się o około 10 punktów procentowych.

Skutki tych pociągnięć podatkowych są dwojakie: obniżanie się dochodów państwa, wzrost nierówności w dochodach do dyspozycji.

Wykres 2 – Ewolucja maksymalnych stawek PIT w latach 1995-2011 w UE 27

Źródło: Eurostat Database.

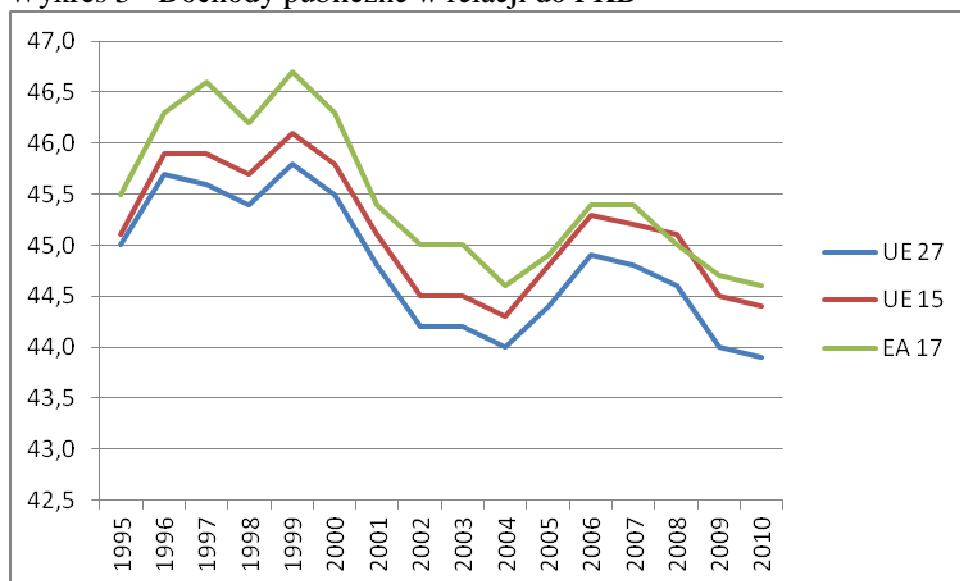
Na wykresie 3 zaprezentowane zostało kształtowanie się dochodów publicznych w krajach Unii Europejskiej w relacji do PKB. Zwraca uwagę wyraźny spadek dochodów w odniesieniu do PKB w latach kryzysu finansowego. Jest to skutek dokonywanych obniżek podatków w okresie dobrej koniunktury. Architekci reform podatkowych zlekceważyli fakt istnienia cykli koniunkturalnych, a także możliwość wystąpienia zjawisk kryzysowych i wzrastających wówczas potrzeb finansowych państwa.

Z danych Eurostatu wynika, że w latach 2008 – 2009 nastąpił spadek dochodów publicznych i wzrost wydatków w relacji do PKB, co skutkowało zwiększającymi się skokowo deficytami. W 2010 r. łączne wydatki sektora finansów publicznych (*General Government*) UE-27 wynosiły 50,6% PKB natomiast dochody ogółem instytucji rządowych i samorządowych zmniejszyły się do 44% PKB, co spowodowało wzrost deficytu budżetowego w wysokości 6,4% PKB. Są to wartości uśrednione, rzeczywista sytuacja w poszczególnych państwach członkowskich była silnie zróżnicowana.²⁷

Na wykresie 3 przedstawiona została relacja między dochodami publicznymi a PKB w latach 1995-2010 dla krajów Unii Europejskiej. Charakterystyczne są symptomy naśladownictwa w kształtowaniu się tej relacji niezależnie od tego, czy poszczególne kraje już znajdowały się w Unii Europejskiej czy dopiero aspirowały do członkostwa. Wykres ten potwierdza ogólną tendencję do obniżania obciążeń fiskalnych jako odpowiedź na zalecenia doktryny neoliberalnej.

²⁷ Wahrig L., Gancedo Vallina I., *The effect of the economic and financial crisis on government revenue and expenditure*, Statistic in Focus 2011/45. Eurostat

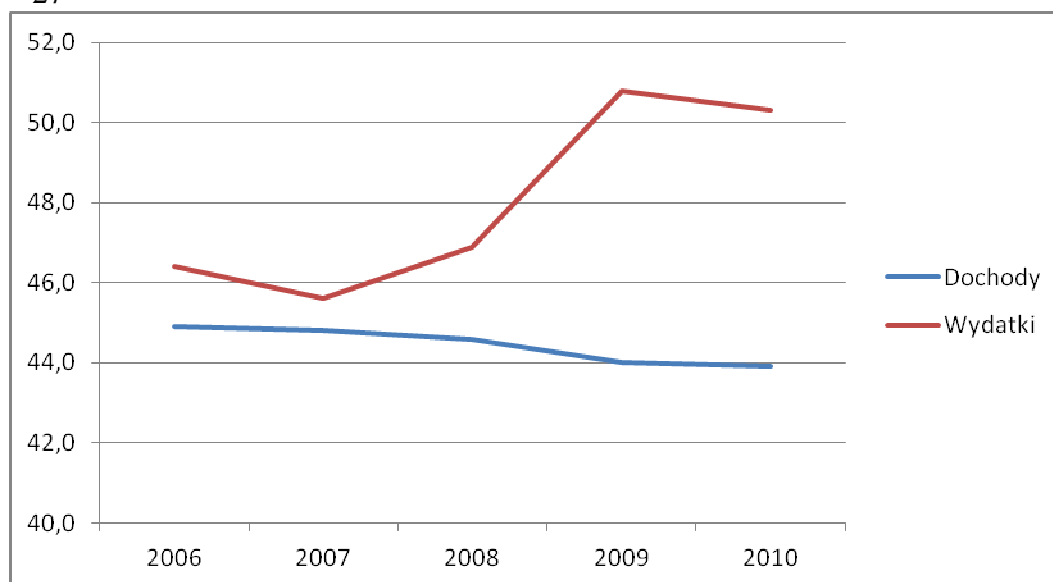
Wykres 3 - Dochody publiczne w relacji do PKB

Źródło: Eurostat Database.

Wykres 4 przedstawia z kolei kształtowanie się luki fiskalnej rozumianej jako różnica między dochodami a wydatkami publicznymi w odniesieniu do PKB.

Wykres 4 - Dochody i wydatki sektora General Government w relacji do PKB w krajach UE – 27

Źródło: Eurostat database.

Na wykresie tym widoczny jest wpływ kryzysu 2008-2009 na załamanie się dochodów publicznych – z jednej strony, i presja na wydatki – zaś z drugiej strony. Jeżeli chodzi o załamanie się dochodów, to można stwierdzić, że jest ono poniekąd czymś naturalnym w warunkach osłabienia gospodarczego. Jednakże na sytuację taką państwo powinno być przygotowane przez zachowanie bezpiecznej równowagi między dochodami a wydatkami.

Tymczasem na osłabienie koniunktury nałożyły się – bez względu na zależność przyczynowo-skutkową – presja na wydatki w ramach akcji ratunkowej dla banków i sektora finansowego.

5. Społeczne skutki kryzysu – wzrost nierówności dochodowych i majątkowych

Prowadzona w ten sposób polityka podatkowa skutkuje nie tylko osłabianiem siły finansowej państwa lecz również wzrostem nierówności dochodowych w społeczeństwach wielu krajów. Nierówności te są do pewnego stopnia łagodzone przez wydatki socjalne państwa, ale źródłem ich finansowania są pożyczki (deficyty budżetowe i dług publiczny), co oznacza przrzucanie ciężarów podatkowych w przyszłości na anonimowych podatników. Obserwując dotychczas prowadzoną politykę podatkową można postawić hipotezę, że ciężarami tymi zostaną obłożeni ludzie o średnim i niskim statusie dochodowym, najpewniej poprzez wzrost podatków pośrednich.

Z badań wynika, że w okresie ostatnich 20 latach współczynnik Giniego dla krajów należących do OECD wzrósł przeciętnie z 28 (0,28) do 31 (0,31), czyli że nierówności dochodowe pogłębiły się o ok. 10 proc. Nierówności mierzone indeksem Giniego zaostrzyły się najbardziej (4 punkty procentowe) w Szwecji, Finlandii, Niemczech, Izraelu, Nowej Zelandii i USA²⁸. Symptomatyczne dla nowego liberalizmu były reformy podatkowe zostały przeprowadzone przez Republikanów w Stanach Zjednoczonych w latach 2001 i 2003.²⁹ Przedstawiane przez administrację G. Busha jako ważne dla rozwoju gospodarki i społeczeństwa przedsięwzięcie spowodowało zwiększenie rozwarstwienia społeczeństwa amerykańskiego, czego dowodem jest wskaźnik Giniego, a także inne dane. W wyniku dokonanych w tych latach obniżek stawek podatkowych dochód 20% najbiedniejszych obywateli zwiększył się zaledwie o 0,5%. W przypadku klasy średniej o 2,6 %, zaś dla najbogatszych Amerykanów stanowiących 1% społeczeństwa aż o 6,7%. Aż 67% korzyści (zwiększonych dochodów) z tytułu obniżki podatków trafiło do 20% najbogatszych obywateli tego kraju, przy czym aż 26% dochodów z tytułu zmniejszonych podatków zostało przejęte przez 1% najbogatszych ludzi.³⁰ Przykład amerykański jest interesujący także dlatego, gdyż podejmowane obecnie przez Prezydenta B. Obamę próby przywrócenia stawek podatkowych napotykają silny opór zorientowanych neoliberalnie polityków. Opór ten jest zaskakujący mimo katastrofalnego stanu finansów publicznych.

²⁸ *Growing Income Inequality in OECD Countries: What Drives it and How Can Policy Tackle it ?* OECD Forum on Tackling Inequality , Paris, Monday 2 may 2011.

²⁹ *Economic Report of the President transmitted to the Congress February 2010*, United States Government Printing Office Washington : 2010, p. 151-155.

³⁰ *Ibidem*, s. 151.

Badania nad nierównościami dochodowymi były prowadzone przed kryzysem finansowym. Obserwując zarówno skalę zaangażowania środków publicznych w ratowanie banków, jak i dokonane już oraz projektowane ograniczenia wydatków socjalnych, można stwierdzić, że nierówności te będą się pogłębiały. Tablica 1 prezentuje skalę i rodzaje pomocy udzielonej przez państwo w wybranych krajach OECD.

Tablica 1 - Skala i formy pomocy publicznej w wybranych krajach OECD w relacji do PKB

Wyszczególnienie	Zastrzyki kapitałowe (A)	Zakup akcji i pożyczki rządowe (B)	Zasilanie w płynność rządu przez bank centralny (C)	Zasilanie w płynność sektora bankowego przez bank centralny (D)	Gwarancje (E)	Ogółem (A+B+C+D+E)
Niemcy	3,7	0,4	0	0	17,6	21,7
Irlandia	5,3	0	0	0	250,7	256,0
Japonia	2,4	6,7	0	0	3,9	12,9
Holandia	3,4	2,8	0	0	33,7	39,8
Hiszpania	0	4,6	0	0	18,3	22,9
Wielka Brytania	3,5	13,8	12,8	0	17,4	47,5
Stany Zjednoczone	4	6	1,1	31,3	31,3	73,7

Źródło: The Financial Crisis. Reform and Exit Strategies, OECD, 2009, s. 20.

W przedstawionych danych w tablicy 1 zwraca uwagę duża aktywność dwóch państw, czyli Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Aktywność ta była adekwatna do skali i głębokości kryzysu, jaki dotknął sektor finansowy w tych krajach. Istotną część pomocy dla sektora bankowego przybrała formę gwarancji, czyli potencjalnych zobowiązań państwa. Interesującym przykładem przekształcania się potencjalnych zobowiązań państwa (podatnika) w rzeczywiste jest Irlandia, gdzie udzielone gwarancje rządowe stosunkowo szybko przekształciły się w zobowiązania wymagalne, które zmusiły rząd irlandzki do zaciągania pożyczek w formie obligacji skarbowych.³¹

Działalność ratunkowa i pomocowa rządów na tak znaczną skalę musiała znaleźć odzwierciedlenie w wielkości deficytów budżetowych oraz stanie długu publicznego³². Tablica 2 przedstawia relację deficytów budżetowych w stosunku do PKB w odniesieniu do danych rzeczywistych i danych prognozowanych w latach 2007-2011.

Tablica 2 - Deficyty budżetowe jako procent PKB w wybranych krajach

Lata	USA	Wielka Brytania	Niemcy	Francja	Hiszpania	Grecja	Włochy	Portugalia
2007	2,8	2,8	0,3	2,7	1,9	6,4	1,5	3,1

³¹ Wskutek tego w roku 2009 Irlandia odnotowała najwyższy deficyt budżetowy wśród krajów UE-27, gdyż wyniósł on 14,3% PKB, który w roku 2010 osiągnął rekordowy poziom 32,4% PKB. W konsekwencji dług publiczny Irlandii wzrósł z 25% w 2007 roku do 96,2% PKB (dane Eurostatu). Skokowy wzrost deficytu budżetowego w roku 2009 wynikał z faktu przekazania kwoty prawie 11 mld euro na pokrycie strat Anglo Irish Bank („Gazeta Prawna” z 27 czerwca 2010 r.)

³² Schick A., Post-Crisis Fiscal Rules: Stabilizing Public Finance while Responding to Economic Aftershocks, OECD Journal on Budgeting, Volume 2010/2 OECD 2010, s. 3.

2008	6,5	4,9	0,0	3,5	4,1	9,8	2,7	3,5
2009	11,0	11,3	3,3	7,5	11,2	15	5,4	10,1
2010	10,7	11,5	5,0	7	10,1	15,4	4,6	9,1
2011								
2012								

Źródło: OECD, Economic Outlook 89, May 2011

Dane zawarte w tabelicy 2 potwierdzają wysoką cenę, którą zapłaciły rządy (podatnik) za podjęte działania ratunkowe. Z analizowanych krajów dramatyczny wzrost deficytów budżetowych zanotowany został w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i Portugalii. Umiarkowany w Niemczech oraz we Włoszech. Ekonomisci zwracają słusznie uwagę, że kryzys finansowy manifestujący się deficytami budżetowymi przerodzi się w kryzys zadłużenia³³. Kumulacja deficytów budżetowych powoduje wzrost długu publicznego, co prezentuje tablica 3.

Tablica 3 - Dług publiczny jako procent PKB

Lata	USA	Wielka Brytania	Niemcy	Francja	Hiszpania	Grecja	Włochy	Portugalia
2007	61,8	44,7	65,0	63,9	36,2	105,4	103,6	68,3
2008	70,0	52,0	66,0	67,7	39,7	110,7	106,3	71,6
2009	83,9	68,1	73,2	78,3	53,2	127,1	116,1	83
2010	92,4	78,2	79,1	81,7	60,1	142,8	119	93
2011 ^a	99,5	86,1	83,7	84,8	67,6	152,5	121,3	100,7
2012 ^a		90,9	83,3	87,5	68,8	154,7	120,8	105,7

Źródło: OECD, Economic Outlook 89, May 2011.

W debacie nad skutkami działań ratunkowych rządów i alokacji środków publicznych do sektora prywatnego, czego skutkiem są wysokie deficyty budżetowe oraz wzrastające długi publiczne, zwraca się uwagę na zagrożenie inflacyjne płynące ze strony fiskalnej³⁴.

Rządy wymusiły na bankach centralnych monetyzację deficytów budżetowych przez zakup rządowych papierów wartościowych.

6. Społeczne protesty wobec kryzysu

Obserwacja skali i rodzajów działań ratunkowych i sanacyjnych w krajach dotkniętych kryzysem prowadzi do wniosku, że priorytetem w podejmowanych przez państwo przedsięwzięciach ratunkowych jest skuteczność tych działań. Można wręcz stwierdzić, że cel, czyli opanowanie kryzysowych zjawisk usprawiedliwia działalność państwa polegającą na zaangażowaniu środków publicznych, których następstwem jest pogłębienie procesów redystrybucyjnych. Innymi słowy: redystrybucyjne skutki działalności państwa schodzą na

³³ Reinhart C.M., Rogoff K.S, *From Financial Crash to Debt Crisis*, NBER Working Paper No. 15795 Issued in March 2010.

³⁴ Ibidem.

plan dalszy. O ile jednak można zrozumieć kryterium skuteczności stosowane w zwalczaniu kryzysu, o tyle mniej zrozumiałe jest zachowanie się państwa w przypadku nie tylko sankcjonowania redystrybucji wywołanej kryzysem, ale wręcz pogłębianie jej poprzez nieproporcjonalne przerzucanie kosztów działalności ratunkowej na różne grupy społeczeństwa. Jest to możliwe dlatego, że w miarę upływu czasu i poprawy się sytuacji, grupy interesów odpowiedzialne za wywołanie kryzysu wykazują dużą aktywność w pomniejszaniu odpowiedzialności za wywołane zjawiska kryzysowe. Wymownym tego przykładem jest torpedowanie tzw. podatku bankowego, trudności we wprowadzaniu skutecznych ograniczeń wysokich wynagrodzeń dla menedżerów, czy wreszcie brak zgody między Stanami Zjednoczonymi a Europą w kwestii budowy międzynarodowego ładu gospodarczego.³⁵ Oceny takiej nie można uogólniać na wszystkie kraje dotknięte kryzysem, gdyż niektóre z nich podejmują próby bezpośredniego obciążenia skutkami kryzysu ich sprawców. Przykładem może być wprowadzenie podatku bankowego³⁶, cofanie pomocy publicznej, w przypadku wypłacania premii dla kierownictwa banków instytucji finansowych. Odnosząc się pozytywnie do takich posunięć rządów warto jednak zauważyć, że przedsięwzięcia te w niewielkim stopniu mogą korygować redystrybucję dochodów spowodowaną kryzysem. Właśnie skala i mechanizm redystrybucji dochodów (majątku), która dokonała się w okresie kryzysu powoduje, że jej pomiar jest trudny w odniesieniu nie tylko do konkretnych jednostek (osób), ale nawet grup podmiotów systemu ekonomicznego, np. gospodarstw domowych skategoryzowanych według określonych kryteriów. Wynika to także stąd, że redystrybucja dochodów może dokonywać się z innych przyczyn niż te, które wiążą się ściśle z kryzysem finansowym

Niedocenianie przez państwo dokonującej się na skutek kryzysu redystrybucji dochodów obywateli w wyniku podejmowanych przez państwo działań ratunkowych i sanacyjnych jest zjawiskiem groźnym. Redystrybucja dochodów, albo inaczej ponoszenie skutków kryzysu finansowego na podatników o niskich i średnich dochodach jest coraz wyraźniej postrzegane przez społeczeństwa krajów dotkniętych kryzysem, czego wyrazem są

³⁵K. Kowalska, (Nie)ład po G7, „Obserwator Finansowy” z 23 września 2011 (<http://www.obserwatorfinansowy.pl>). Data pobrania: 30 września 2011.

³⁶L. Baj, Węgrzy ratują gospodarke: podatek od banków, obniżki pensji, (http://wyborcza.biz/biznes/1,101562,7990380,Wegrzy_ratuja_gospodarke__podatek_od_bankow__obnizki.html); Zob. także: *Niemcy wprowadzają podatek od banków*, www.newsweek.pl (<http://www.newsweek.pl/artykuly/sekcje/biznes/niemcy-wprowadzaja-podatek-od-bankow,63618,1>). Data pobrania: 10 lutego 2011 r.

protesty w wielu krajach Unii Europejskiej (Grecja, Hiszpania, Włochy, Francja)³⁷. Główny sprzeciw protestujących skierowany jest przeciw nadużyciom banków, a także zawodności państwa w sferze regulacyjnej i nadzorczej.³⁸

Wydaje się, że ośrodki władzy nie doceniają zmian w strukturze społecznej – z jednej strony, i zmian w systemie komunikacji społecznej – zaś z drugiej strony. Jeżeli chodzi o zmiany w strukturze społecznej, to zauważalny jest wyraźny spadek znaczenia związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych wobec dążenia przedsiębiorców (właścicieli) do maksymalizacji zysków. Wynika to ze znacznych zmian w strukturze ekonomicznej gospodarki, zmniejszenia udziału tradycyjnych przemysłów w gospodarce, wzrostu liczby podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, rozproszenia pracy, także w wymiarze ponadnarodowym. Warunki do zorganizowanej działalności związkowej istotnie zmalały³⁹. Związki zawodowe praktycznie nie istnieją w sektorze finansowym, z którego generowane są kryzysy. Jednocześnie zaobserwować można wzrost świadomości (edukacji) ekonomicznej i finansowej społeczeństwa, przed którym coraz trudniej jest ukryć rzeczywiste przyczyny kryzysu i jego skutki. We wzroście świadomości ekonomicznej (finansowej) społeczeństwa istotną rolę spełniają media i olbrzymi postęp w komunikacji. Stwarza to ludziom nie tylko warunki do podnoszenia wiedzy o procesach ekonomicznych, ale jest też narzędziem porozumiewania się, organizowania zbiorowych protestów. Istotą tych protestów jest sprzeciw wobec – ogólnie ujmując – przerzucaniu kosztów kryzysu na społeczeństwo (podatników). Przerzucanie kosztów pod względem zakresu i struktury obciążeń skutkami kryzysów uzależnione jest od specyfiki kryzysu w danym kraju, rodzajów podejmowanych przez państwo (rząd, bank centralny) działań ratunkowych. W rozważanym kontekście za ważny głos należy uznać wypowiedź przedstawiciela instytucji publicznej, która w jakimś stopniu jest także odpowiedzialna za kryzys. Chodzi tutaj opinię wyrażoną przez Mervyna Kinga, który oczekiwał większego społecznego oburzenia na finansistów. Szef *Bank of England* w jednym ze swoich najostrzejszych wystąpień stwierdził, że spadek standardu życia gospodarstw domowych, zniszczenie miejsc pracy w Wielkiej Brytanii to rezultat „ekscesów sektora finansowego.”⁴⁰

Podsumowanie

³⁷ Por. Białczak A., *Europa buntuje się przeciwko zaciskaniu pasa*, „Gazeta Finansowa” z 2 lipca 2010.

³⁸ Por. Grendowicz M., *Banki po kryzysie*, „Rzeczpospolita” z 3 lipca 2010.

³⁹ Por. np. wywiad z prof. J. Gardawskim socjologiem ekonomii pt. „Czy związki zawodowe to zło konieczne?” z dnia 19 lutego 2007 r. (<http://gazetapraca.pl/gazetapraca/1,90443,3930811.html>)

⁴⁰ *The Telegraph* 2011-03-02

Z przeprowadzonych rozważań można wyprowadzić trzy następujące wnioski o charakterze fundamentalnym:

Po pierwsze, podejście holistyczne do badania kryzysów finansowych stwarza metodyczne warunki rozpoznawania ich przyczyn, natury i skutków;

Po drugie, doktryna neoliberalna kompletnie zawiodła w przypadku mało przejrzystej działalności sektora finansowego. Możliwości weryfikacji transakcji finansowych zawieranych w sektorze finansowym przez rynek są poważnie ograniczone, podczas gdy ich skutki przenoszą się negatywnie na realną sferę gospodarki. Daje to państwu nie tylko mandat, ale i obowiązek prowadzenia działalności regulacyjnej i nadzorczej w stosunku do rynków finansowych,

Po trzecie, pokonanie kryzysów możliwe jest tylko przy aktywnej roli instytucji publicznych, zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym.

Na podstawie rozważań można też sformułować wnioski szczegółowe.

1. Ostatni kryzys wskazuje na konieczność ściślejszego współdziałania rządów krajowych z krajowymi bankami centralnymi w opanowywaniu kryzysu. Dla teorii ekonomii stanowi to nowe wyzwanie określenia granic niezależności banków centralnych w stosunku do rządów i zweryfikowania dotychczasowych teoretycznych koncepcji *policy mix*.

2. Zakres kooperacji dużych banków centralnych w ratowaniu sektora bankowego stworzył nową jakość w walce z kryzysem⁴¹. Powstaje pytanie, czy nie powinno to stanowić impulsu do zbudowania silniejszej od dotychczasowych instytucji finansowej zdolnej do reagowania na sytuację kryzysową w wymiarze globalnym.

3. Niezależnie od powyższego kierunku zmian, które mają charakter docelowy (modelowy) istnieje potrzeba wzmocnienia roli międzynarodowych instytucji finansowych takich jak: EBC, Bank Światowy, Międzynarodowego Funduszu Walutowego w budowaniu ponadnarodowej sieci bezpieczeństwa finansowego.

4. Konieczna jest także zgodna współpraca ponadnarodowych ugrupowań gospodarczych (Unia Europejska G-8, G-20) w budowaniu nowego ładu gospodarczego.⁴² Jest to związane z internacjonalizacją (globalizacją) stosunków finansowych i gospodarczych, czego skutkiem jest efekt zarażania kryzysem⁴³.

⁴¹ Pruski J., *Działalność antykryzysowa banków centralnych w dobie globalnego kryzysu finansowego*, 101 Seminarium BRE-CASE, Warszawa 5 marca 2009 (<http://www.case.com.pl/plik--24339993.pdf>)

⁴² Przykładem są rozbieżności między krajami wewnątrz Unii Europejskiej, nie wspominając już o różnicach między UE a Stanami Zjednoczonymi (<http://gielda.onet.pl/londyn-jedynym-krajem-ue-przeciw-regulacjom-dot-de,18726,4867073,1,news-detal>. Data pobrania: 1 października 2011 r.)

⁴³ Menkes M., *Runda Doha – ostatnie starcie, Neoliberalny porządek międzynarodowy*, PISM, Warszawa 2011-04 (<http://www.pism.pl/index/?id=4fc7e9c4df30aafd8b7e1ab324f27712>; data pobrania 1 października 2011 r.)

5. Kryzys 2008-2009 wykazał ponad wszelką wątpliwość fiasko neoliberalnego podejścia do sektora finansowego. Państwo pozostało ostatnią instancją ratunkową dla zderegulowanej - na skutek idei neoliberalnych – działalności sektora finansowego. Podołanie temu wyzwaniu jest możliwe tylko wówczas, jeżeli państwo będzie znacznie aktywniejsze w sferze regulacyjnej i instytucjonalnej w odniesieniu do podmiotów sektora finansowego.

6. Skuteczność państwa w zapobieganiu kryzysom i ograniczaniu ich skutków jest uzależniona od finansowych podstaw działalności państwa, czyli od tego, czy państwo dysponuje odpowiednimi dochodami.

7. Rewizji wymaga zatem ortodoksyjne podejście do polityki fiskalnej państwa przejawiające się w obniżaniu podatków i innych danin publicznych, których skutkiem są wysokie deficyty budżetowe na skutek słabnącej koniunktury, podjętych przez państwo działań ratunkowych, a to z kolei rosnących długów publicznych, wysokich kosztów ich obsługi.

8. Kryzysy finansowe wywołują jawną i ukrytą redystrybucję dochodów (majątku) na niekorzyść warstw uboższych, które obciążane są skutkami kryzysu w największym stopniu.

9. Pomijając już społeczne i etyczne skutki takiego postępowania rządu (państwa) trzeba zwrócić uwagę na niebezpieczeństwa wynikające z rosnącego poziomu wiedzy ekonomicznej społeczeństwa. Ludzie coraz lepiej kojarzą skutki kryzysu i nakładanych na nich ciężarów z przyczynami kryzysu i nieodpowiedzialnego zachowania się banków i instytucji finansowych. W konsekwencji pojawiają się protesty społeczeństw wielu krajów, co może być groźne dla funkcjonowania systemu demokratycznego i gospodarki rynkowej.

10. Postrzeganiu przez społeczeństwo związków między kryzysem a przyczynami pogorszenia się warunków życia na skutek kryzysu sprzyja rozwój komunikacji społecznej związany z rewolucją technologiczną (np. Internet).

11. Jedną z przyczyn powtarzających się kryzysów finansowych jest syndrom amnezji. Polega on na tym, że po opanowaniu kryzysu zapomina się o jego przyczynach aż do następnego kryzysu. U podłoża tego zjawiska leżą bałamutne interpretacje przyczyn kryzysu przez podmioty, które ten kryzys wywołały. W gruncie rzeczy chodzi o rozmycie odpowiedzialności podmiotów wywołujących kryzysy, gdyż podejmowane działania regulacyjne (prewencyjne) przez państwo zagrażają ich interesom. Można zatem wyrazić przekonanie, że pojawiająca się ostatnio (wrzesień 2011) tzw. druga fala kryzysu ograniczy syndrom amnezji i skłoni państwa, międzynarodowe ugrupowania gospodarcze, międzynarodowe instytucje finansowe do bardziej radykalnych działań.

Bibliografia

- Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, WN. PWN, Warszawa 2000.
- Coates S., *Wielka klapa Wielkiej Brytanii. Cameron tnie wydatki socjalne*, „Polska” z 18 lutego 2011.
- Cohen D., Cummins J., *A Retrospective Evaluation of the Effects of Temporary Partial Expensing*, Finance and Economics Discussion Series, Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs, Federal Reserve Board, Washington, D.C., FEDS Working Papers No. April 2006-19.
- Economic Report of the President transmitted to the Congress February 2010*, United States Government Printing Office, Washington 2010
- Dembinski P.H. *Finanse po zawale. Od euforii finansowej do gospodarczego ładu*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2011.
- Economic Report of the President transmitted to the Congress February 2010*, United States Government Printing Office Washington, 2011
- Euro area fiscal policies and the crisis*, Occasional Paper Series No 109, European Central Bank, April 2010
- Głuchowski J., *Państwo opiekuńcze i wolnorynkowe – aspekty podatkowe*, (w) Wybrane zagadnienia teorii i praktyki finansów, red. nauk. J. Nowakowski, J. Ostaszewski, SGH, Warszawa 2006
- Jachimiek K., *Kierunki ewolucji systemu bankowego Stanów Zjednoczonych*, „Bank i Kredyt” 2004, nr 10.
- Greenspan A., *Era zawirowań. Krok w nowy wiek*, Muza SA, Warszawa 2008
- High-Level Group on Financial Supervision in the EU (the) chaired by Jacques de Larosière. Report, Brusseles, 25 February 2009.
- Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 1956
- Kleer J., *Między tyranią rynku a tyranią państwa*, „Polityka”, nr 45 (2166) z dnia 07.11.1998 r.
- Kowalik T w: Szokowa operacja i opcje alternatywne (w) 20 lat przemian ustroju gospodarczego Polski. Dokonania i wyzwania, pod red. S. Owsiaika, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010,
- Krugman P.R., *Wracają problemy kryzysu gospodarczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001
- Krugman P, *The Third Depression*, „The Ney York Times”, June 27, 2010
- Kryzysy bankowe w Europie. Kraje uprzemysłowione, (w) Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania pod red. M. Iwanicz-Drozdowskiej , PWE, BFG, Warszawa 2002
- Mises L. von, *Ekonomia i Polityka*, Wydawnictwo Fijorr Publishing, Warszawa 2006
- Mudel M., *Strategia wynagrodzeń, która doprowadziła do bankructwa banki z Wall Street*, http://biznes.interia.pl/raport/kryzys_w_usa/news/strategia-wynagrodzen-ktora-doprowadzila-do-bankructwa,1270095, data dostępu: 20.02.2010 r.
- M. Menkes M., *Runda Doha – ostatnie starcie, Neoliberalny porządek międzynarodowy*, PISM, Warszawa 2011-04(<http://www.pism.pl/index/?id=4fc7e9c4df30aafd8b7e1ab324f27712>; data pobrania 1 października 2011 r.)
- Moździerz A., *Nierównowaga finansów publicznych*, PWE, Warszawa 2009
- Pruski J., *Działalność antykryzysowa banków centralnych w dobie globalnego kryzysu finansowego*, 101 Seminarium BRE-CASE, Warszawa 5 marca 2009 (<http://www.case.com.pl/plik--24339993.pdf>)
- Reinhart C.M., Rogoff K.S., *This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises*, NBER Working Papers, No. 13882. Issued in March 2008.
- Reinhart C.M., Rogoff K.S, *From Financial Crash to Debt Crisis*, NBER Working Paper No. 15795 Issued in March 2010.
- Raport o stabilności systemu finansowego*, NBP, Warszawa, grudzień 2009
- Raport o sytuacji banków w 2009 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, 2010
- Raport roczny 2009*, Europejski Bank Centralny, 2010
- Schick A., *Post-Crisis Fiscal Rules: Stabilizing Public Finance while Responding to Economic Aftershocks*, OECD Journal on Budgeting Volume 2010/2 OECD 2010.
- Skrzypczyński P., *Wahania aktywności gospodarczej w Polsce i w strefie euro*, Materiały i Studia, NBP, Z. nr 227, Warszawa 2008
- Szczepańska O., Sotomska- Krzysztofik P., *Kryzysy finansowe w krajach skandynawskich*, Materiały i Studia, Zeszyt Nr 216, NBP, Warszawa 2007
- The Financial Crisis and Exit Strategies*, OECD, 2009
- Wahrig L. Gancedo Vallina I., *The effect of the economic and financial crisis on government revenue and expenditure* Statistic in Focus 2011/45. Eurostat